

Elektra - kotimaisia tieteellisiä julkaisuja verkossa

Eeva-Liisa Aalto

Kotimaisia tieteellisiä artikkeleja ja koeluonteisesti myös historian väitöskirjoja sisältävä Elektra-tietokanta avautui viime vuoden keväällä yliopistojen verkoissa koko maassa. Runsaasti uusia lukijoita tavoitettiin, kun Elektran artikkelit avattiin tämän vuoden alussa sekä ammattikorkeakoulujen että kaikkien yleisten kirjastojen käyttäjille. Elektran artikkelit ovat maaliskuun alun jälkeen löytyneet myös Arto-viitetietokannan kautta, mutta Elektra on olemassa edelleen itsenäisenä tietokantanakin ainakin tämän vuoden loppuun.

Elektra-projekti käynnistyi kesällä 1997 Suomi tietoyhteiskunnaksi -ohjelman rahoituksen turvin yhteistyöhankkeena, jonka osapuolina oli yliopistokirjastoja, kustantajia, tieteellisen julkaisutoiminnan osajia ja elektronisen julkaisemisen tekniikan asiantuntijoita sekä tekijänoikeuskysymysten asiantuntijoita.

Laajan taustakonsortion avulla pyrittiin saamaan mukaan hankkeeseen koko kotimaisen tieteellisen julkaisemisen kenttä ja näin selvittämään rinnan elektronisen julkaisemisen teknisiä, taloudellisia ja sopimuksellisia seikkoja. Erityisen kiinnostava oli projektin tavoite luoda malli korkeakoulujen elektronista väitöskirjapalvelua varten. Tätä osaprojektia vei eteenpäin Oulun yliopiston kirjasto, jossa kehitettiin SGML-pohjainen julkaisumalli väitöskirjoja varten. Oulun oloihin malli soveltui hyvin, mutta muualla on päädytty erilaisiin ratkaisuihin eikä yhtenäistä mallia ole omaksuttu yliopistoissa.

Elektra-projektin tekemän selvityksen mukaan vain harvoilla tieteellisillä seuroilla oli projektin käynnistämisen aikoihin vielä kokemusta elektronisesta julkaisemisesta tai konkreettisia suunnitelmia käynnistää elektroninen julkaiseminen lähivuosina. Kiinnostusta julkaisukokeiluun kuitenkin oli ja julkaisijat olivat halukkaita luovuttamaan aineistoa Elektra-projektiin. Artikkeleita skannattiin ja konvertoitiin sähköisesti jaettavaksi projektin ensimmäisten vaiheiden aikana jo yli 30 kausijulkaisusta.

Elektrasta Elektra Pro:ksi

Projektin teknisestä tuotantoprosessista on alusta asti vastannut Helsingin yliopiston kirjasto, joka koordinoi projektia vuosina 1997-2000 ensimmäisen ja toiseen vaiheen ajan. Keväällä 2000 hanke sai nimekseen Elektra Pro samalla kun projektin vetovastuu siirtyi Helsingin yliopiston kirjastolta Tieteellisten seurain valtuuskunnalle (TSV). Tässä uudessa vaiheessa myös projektipartnereiden määrä supistui kolmeen: jäljelle jäivät jo mainittujen lisäksi Kopiosto ry eli ne osapuolet, jotka jo Elektran ykkös- ja kakkosvaiheessa vastasivat enimmältä osaltaan projektin käytännön toiminnasta.

Elektra Pro on saanut edelleen osan rahoituksestaan opetusministeriön Tietoyhteiskunta-rahoista. Projektin jatkumisen kannalta merkittävä on ollut Suomen Akatemian hankkeelle ja samalla tieteellisten seurojen elektronisen julkaisutoiminnan edistämiseen kohdentama määräraha. Tekijänoikeuksien korvaukset on voitu hoitaa lisensointituloilla, joiden avulla projektin omavaraisuutta on muutenkin saatu nostettua merkittäväällä tavalla.

Käytännössä projektin peruskuvio on pysynyt ennallaan, vaikka taloutta ja hallintoa koordinoidaankin kirjaston sijasta TSV:ssä Mariankadulla. Kirjasto ottaa entiseen tapaan tietokantaan tallennettavat artikkelit käsittelyyn ja varmistaa niiden jakelukelpoisuuden ja luetteloivat ne. Se myös arkistoi aineiston vastaista käyttöä varten. Kopiosto hankkii tekijänoikeudet sekä julkaisijoilta että kirjoittajilta. Se tilittää myöskin saadut korvaukset oikeisiin osoitteisiin. Monimutkaisen tilitysmallin toimivuutta testataan ensimmäisen kerran käytännössä tämän vuoden lopulla.

Koekirjastoista verkkolevitykseen

Projektin kannalta merkittävä edistysaskel otettiin siinä vaiheessa, kun Elektra-tietokanta avautui aikaisempaan laajempaan käyttöön yliopistojen verkoissa. Alkuaanhan käyttöä haluttiin testata rajoitetussa tekijänoikeuskehikossa, ja Elektran artikkelit olivat luettavissa ja tulostettavissa korvausta vastaan vain seitsemässä kirjastossa, joissa koekäyttö alkoi syksyllä 1997. Kovin harva lukija kuitenkin löysi Elektran ja vielä harvempi halusi tulostaa lukemansa paperille. Kokeilun perusteella voitiin vetää ainakin se johtopäätös, että projektin jatkoa ei kannattanut rakentaa rajatun käyttömahdollisuuden varaan, vaan oli syytä keskittyä käyttäjäpalveluiden laajentamiseen.

Projektin alkuvaiheessa huomio keskitettiin julkaisupalvelun kehittämiseen ja aineiston digitoimiseen. Olikin tärkeää luoda yhteyksiä kustantajiin ja testata teknistä tuotantoympäristöä, kokeilla eri menetelmiä ja välineitä dokumenttien saattamiseksi verkkojakeluun soveltuvaan muotoon ja hahmottaa tuotannon kustannuksia. Kun kyseessä olivat ensimmäiset kokeilut kotimaisten tieteellisten aikakauslehtien artikkeleiden uudelleen julkaisemiseksi verkkoympäristössä, oltiin luomassa uusia käytäntöjä myös tekijänoikeuksien osalta. Sopimusmekanismien kehittyessä voitiin tietokannan käyttöä laajentaa kontrolloidun kirjastoympäristön ulkopuolelle yliopistojen paikallisverkkoihin.

Ensimmäinen lisenssisopimus avasi Helsingin yliopiston paikallisverkkoon kuuluville koneille pääsyn Elektra-tietokantaan. Palvelun käyttö lisääntyi heti moninkertaiseksi. Entistä suurempi joukko potentiaalisia lukijoita Elektran äärelle pääsi keväällä 2000, kun FinELib-konsortioon kuuluvat yliopistot liittyivät palvelun käyttäjiin. Tämä lisenssi on voimassa vuoden 2001 loppuun saakka. Uusina käyttäjinä vuoden 2001 puolella mukaan ovat tulleet nyt ammattikorkeakoulut ja yleisten kirjastojen laaja verkko.

Mitä Elektrasta löytyy?

Elektra-palvelun kautta oli vuoden 2000 lopussa haettavissa runsaat 6200 artikkelia. Noin 30 julkaisua on muodostanut aineiston ydinjoukon ja näistä lehdistä on saatu lähes täydelliset vuosikerrat vuoden 1995 alusta uusimpiin numeroihin saakka. Lisäksi mukana on nelisenkymmentä väitöskirjaa historian alalta. Aineisto karttuu koko ajan, joskin sen toimittamisessa kirjaston käyttöön on edelleen erilaisia käytäntöjä: toisista lehdistä artikkelit saadaan suoraan kirjapainosta tai julkaisijalta heti uuden numeron ilmestyttyä, osalta aineisto saadaan kertatoimituksena vuoden lopussa. Lehdillä on mahdollisuus myös sulkea uusimmat numerot palvelun ulkopuolelle. Näin on haluttu välttää lehden tilaajakunnan vähentyminen.

Elektrassa ovat alusta saakka olleet mukana edustavasti esimerkiksi kotimaiset metsäalan lehdet. Myös maantieteilijät ovat olleet kiinnostuneita sähköisestä jakelukanavasta. Elektran lehtivalikoimaa on tarkoitus edelleen laajentaa ja saada mukaan erityisesti humanististen ja yhteiskuntatieteiden kotimaiset edustajat. Näiltä osin laajentumiseen onkin edellytyksiä, sillä kotimainen lehtitarjonta on runsas ja monipuolinen, ja lehtien edustus Elektrassa on määrällisesti muttei laadullisesti vaatimaton. Elektra pyrki sisällön laajentamisella ja monipuolistamisella tavoittamaan entistä laajemman käyttäjäkunnan.

Elektran ja Arton yhteiselo

Elektra ja Arto ovat eläneet tiiviistä yhteiseloa koko ajan, onhan Elektran dokumenttien haku- ja välityspalveluiden perustana Arton näyttöluettelotoiminnon laajennus. Alkuaikoina pidettiin tärkeänä artikkeleiden tallentamista omaksi tietokannakseen, sillä Arton tuhansien ja taas tuhansien viitteiden jatkona pari sataa URL-osoitetta ja artikkelia olisivat minimoituneet lähes olemattomiksi. Elektran kriittisen massan kasvettua ja varsinkin kun tieteelliset kirjastot ovat ottamassa käyttöönsä uutta Voyager-kirjastojärjestelmää, on ollut aika arvioida tietokantojen suhdetta uudelleen.

Elektra-tietokannan sulauttamiselle Arton osaksi on

taloudellisetkin syynsä: Elektran käyttö on ollut verraten vähäistä vielä yliopistoverkoissa, mutta Arton käyttö on koko ajan lisääntynyt. Siirtämällä Elektran tietueet Artoon voidaan Elektran artikkeleiden käyttö tehdä helpommaksi ja lisätä mahdollisesti näin palvelun suosiota. Sulauttaminen laskee myös jonkin verran ylläpitokustannuksia, mikä on tärkeää palvelun tulevaisuuden kannalta. Elektran ja Arton yhdistäminen toteutui maalikuun alussa. Yhteydet Elektraan ovat toistaiseksi etenkin ruuhka-aikoina takkuilleet palvelimen kapasiteettiongelmien vuoksi, mutta tilanne helpottunee kevään mittaan, ja viimeistään kesällä on odotettavissa perusteellinen parannus tilanteeseen uuden Voyager-järjestelmän myötä.

Yhdistäminen Artoon ei merkitse Elektran kuolemaa, sillä erillisen tietokannan sijasta Voyager-järjestelmässä voidaan ylläpitää "virtuaali-Elektraa". Elektraan olisi näin ollen mahdollista tarjota jatkossakin erillisiä käyttölisenssejä, vaikka pääsy artikkeleihin tapahtuisikin ensisijaisesti Arton lisenssin Elektra-lisällä.

Elektra-projektina on loppumassa vuoden 2001 myötä. Elektralle on kaavailtu kuitenkin tulevaisuutta palveluna, jonka kautta aineistoa voitaisiin toimittaa tietokantajakeluun. Elektran tavoitteesta toteuttaa itsensä kannattava kotimaisen tieteellisen artikkeliaineiston julkaisupalvelu ei ole vielä syytä luopua, vaan pikemminkin laajentaa tavoitetta siihen suuntaan, että lopputuloksena voisi olla laajasti sekä ajallisesti että lehtivalikoimaltaan kattava humanistis-yhteiskuntatieteellinen kokotekstitietokanta.

Kirjoittaja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan julkaisupäällikkö, joka toimii lisäksi Elektra Pron projektipäällikkönä. Lisätietoja Elektrasta löytyy palvelun verkkosivuilta <http://www.lib.helsinki.fi/elektra/>

